DESPRE ÎNCEPUTURILE TĂLMĂCIRILOR HISPANICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Luminița VLEJA
(Universitatea de Vest din Timişoara)

Valorificarea unor mari valori de tezaur universal este un act de cultură posibil şi necesar schimbului între civilizații la nivel public. Dintre domeniile educative şi de culturalizare traducerile reflectă, poate, cel mai bine, în anumite epoci, fluctuațiile echilibrului dintre cerere şi ofertă. Balanța studiilor de traductologie româneşti ar rămâne dezechilibrată fără a cerceta deopotrivă eforturile de a tălmăci atât marile opere ale literaturii universale, cât şi cele naționale, demers care le asigură circulația.

Cercetările privind receptarea la noi a culturii spaniole şi a relațiilor dintre spiritualitatea românească şi cea hispanică dovedesc că înaintaşii noştri au manifestat un interes deosebit pentru civilizația iberică, receptând-o şi valorificând-o încă din secolele XVI-XVII. Având în vedere faptul că studierea limbii spaniole a început la noi relativ târziu, literatura spaniolă a fost cunoscută şi tradusă timp îndelungat prin intermediul versiunilor în limbile latină, greacă, franceză, germană etc. Traducerile făcute direct din spaniolă au început să apară abia pe la mijlocul secolului al XIX-lea.

Traducerile care există din limba spaniolă în limba română în secolele XVIII-XIX sunt extrem de puține. Constatăm influența unor autori spanioli care au scris în această perioadă, dar care au fost traduşi mai târziu (Feijóo, Zorrilla, Larra, Galdós). Din secolul al XIX-lea există prima traducere directă din Don

BDD-V1918 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:31 UTC)

Quijote, deşi incompletă, cu vădite influenţe franţuzeşti, a unui autor junimist, Ştefan G. Vârgolici (1843-1897), bursier în Spania. Acest autor este întâiul comentator serios al lui Lope de Vega şi tot el prezintă, în „Convorbiri literare", între 1869-1870, creaţia lui Pedro Calderón de la Barca (1600-1681). Alt bursier în Spania a fost Vasile A. Urechia (1834-1901), ulterior membru de onoare al Academiei regale din Madrid. Mihail Kogălniceanu şi Vasile Alecsandri, vizitând Spania, îşi pun amprenta asupra cercetărilor de hispanistică la noi. Eminescu şi Bogdan Petriceicu Hasdeu manifestă o anumită pasiune pentru limba spaniolă şi pentru anumite teme literare spaniole. Şi exemplele pot continua.

Au fost analizate, de altfel, unele zone prin care operele spaniole comunică, substanţial şi stilistic, în virtutea unui substrat cultural comun, cu cultura română şi cu modernitatea[1]. De exemplu, Góngora a fost comparat cu Dimitrie Cantemir[2], deşi nu sunt dovezi concrete că acesta l-ar fi citit[3]. Mariano José de Larra prezintă asemănări cu Caragiale. Călinescu remarca: „Cu Caragiale analogia e posibilă prin compoziţia strânsă a articolelor şi prin zugrăvirea necruţătoare a societăţii spaniole"[4]. Îi uneşte deosebitul simţ critic, umorul caustic, modul de a exprima acel *me duele España* pe care, în cazul lui Caragiale, îl simţim ca un acut *mă doare România*.

Pentru a ne face o imagine asupra reţelei culturale în care apar aceste traduceri ar trebui să avem în vedere receptorul textului ţintă şi orizontul lui de aşteptare. În realitate, este vorba de o abordare mult mai complexă, care subliniază legătura dintre traducere ca activitate lingvistică şi problemele de ordin cultural şi social, raportul dintre limbă, mai ales lexic, şi cultura populară, materială, corelaţia dintre limbaj şi context social, naţional şi internaţional[5].

Perspectiva descrierii raporturilor dintre filologia romanică şi traductologie are în obiectiv atât raporturile lingvistice şi extralingvistice care se stabilesc între limbile romanice în relaţie de traducere, cât şi prezentarea imparţială a ipotezelor emise asupra acestui aspect, inedit şi extrem de util.

---

[1] V. Luminiţa Vleja, *La mirada de los modernos a Góngora,* în „Caiet de semiotică" nr. 15, 2004, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, p. 251-261.
[2] Dragoş Moldoveanu, *Dimitrie Cantemir între umanism şi baroc. Tipologia stilului cantemirian din perspectiva figurii dominante*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2002.
[3] Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1997, p. 88.
[4] George Călinescu, *Impresii asupra literaturii spaniole*, Bucureşti, 1965, p. 313.
[5] Eugen Coşeriu, *Limba română în faţa Occidentului*, Cluj, Dacia, 1994, p. 133.

BDD-V1918 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:31 UTC)

Putem pleca, bunăoară, de la metoda idealistă preconizată de un romanist celebru, K. Vossler (metodă bazată şi pe concepţiile lui Vico, Humboldt, Croce) şi care s-ar putea sintetiza prin ideea că limba este produsul spiritului şi că acesta este cauza schimbărilor, deoarece cel care vorbeşte este omul influenţat de spiritul său. Un exemplu grăitor: Vossler este de părere că limba trebuie considerată în strânsă legătură cu mentalitatea şi cultura poporului care o vorbeşte. De pildă, în franceză genitivul partitiv apare pe la a doua jumătate a secolului al XIV-lea, generalizându-se în secolul al XV-lea. Lingvistul explică acest caz prin faptul că spiritul materialist şi calculator al epocii a reuşit să făurească în franceză acest partitiv până şi în ideile abstracte, deoarece vorbitorii vedeau totul cu ochi de comercianţi şi de politicieni. Şi aduce exemple din epocă, precum „***des*** *êvèques* ont riches chappes“ = *nişte* episcopi, *unii dintre* ei, sau „je conquerrai *des* villes“ = unele dintre oraşe. Echivalenţe ale partitivului avem şi în română: „*nişte* pâine“, „*ceva* lapte“. În spaniolă întâlnim „comer *de lo* lindo“ sau după cum citim în *Cantar de Mio Cid*: „cogió *del* agua“ sau în Santa Teresa „dar *de la* fruta“. Astăzi există tendinţa de a spune „*unas* casas, *unos* cuantos chicos“. Este interesant că în Aragón persistă ’ne’ şi ’en’ în fraze ca „¿son ciruelas?, dámene“; „busco huevos para comprar, ¿en-tienes?“; „déjalene moced, no le pegues“. În latină se spunea *bíbere aquam* = „beber agua“, dar în latina vulgară s-a introdus prepoziţia *de*, utilizată, desigur, şi înainte, dar în mod sporadic: „bíbere *de* aqua“. Această construcţie s-a păstrat şi în sardă, limba neolatină cea mai conservatoare şi arhaică, numită de specialişti, ca urmare a minimei sale evoluţii, „parcul natural al Romaniei“, în care se continuă cel mai bine tradiţia sintactică a latinei vulgare moştenite din anul 238 î. H.[6] şi care foloseşte prepoziţia fără articol: „*de* ábba vriska“, „*de* binu“ = nişte apă rece, nişte vin.

Cum se reflectă în corpusul de traduceri pe care îl deţinem faptele de limbă de acest gen? Printre primele traduceri româneşti care există din limba spaniolă putem menţiona traducerea lui Nicolae Costin, care ţine de începutul secolului al XVIII-lea. Este vorba de un scriitor spaniol al Renaşterii timpurii, originar din Asturia, Antonio de Guevara (1480?-1545), orator şi istoriograf la curtea regelui Carol Quintul. Opera lui Antonio de Guevara, *Ceasornicul domnilor* (titlul complet fiind *Cartea aurită a împăratului Marc Aureliu cu Ceasornicul domnilor* — 1529) a fost foarte populară în Spania secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea şi a fost editată de atâtea ori, încât ar fi putut să rivalizeze chiar cu *Biblia*, după

[6] I. Oancea, L. Panait, *Schiţă de istorie a romanităţii,* Timişoara, Excelsior Art, 2002, p. 44.

BDD-V1918 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:31 UTC)

spusele unui contemporan. După unele date[7], de-a lungul câtorva secole, cartea lui Guevara a fost tradusă în mai multe limbi europene de peste 54 de ori, prima traducere fiind în franceză şi datând din 1531.

Am ales un fragment din *Ceasornicul domnilor*, episod cunoscut sub numele de *Ţăranul de la Dunăre*. Textul este construit pe temeiul contrastului dintre aspectul exterior, vulgar al ţăranului şi discursul pronunţat de acesta, plin de înţelepciune şi argumente. Episodul se distinge printr-o compoziţie bine structurată şi un ritm narativ aparte, inserat în romanul istoric de educaţie, după cum a fost calificată cartea. În capitolele 31-33 autorul expune istorisirea împăratului Marc Aureliu despre un discurs rostit de un simplu ţăran dunărean în faţa senatului roman. Marc Aureliu spune că trebuia să-l vezi şi să-l auzi pe acest ţăran pe nume Mileno (Milan) pentru că, văzându-l intrând în Senat, împăratul crezu că are în faţă o jivină cu înfăţişare de om, dar de îndată ce acesta începu să vorbească, îşi schimbă părerea. Ţinând cont de epoca în care a fost scrisă cartea, sesizăm concepţia umaniştilor spanioli din secolul al XVI-lea, care purta amprenta unor contradicţii evidente. „Declaraţia“ rostită de ţăranul de la Dunăre reflectă concepţiile umaniste, care vădeau o liberă cugetare, nu numai ca o mărturie despre divergenţele dintre romani şi popoarele subjugate, ci şi cu aluzii la contemporaneitate, cum ar fi cucerirea Americii şi cruzimea conchistadorilor în coloniile de peste ocean.

„Tenía este villano la cara pequeña, los labios grandes y los ojos hundidos; el color adusto, el cabello erizado, la cabeza sin cobertura, los zapatos de cuero de puerco de espín, el sayo de pelos de cabra, la cinta de juncos marinos y la barba larga y espesa; las cejas, que le cubrían los ojos; los pechos y el cuello cubiertos de vello como oso, y un acebuche en la mano. Por cierto, cuando yo le vi entrar en el Senado, imaginé que era algún animal en figura de hombre; y después que le oí qué dijo, juzgué ser uno de los dioses, si hay dioses entre los hombres“[8].

Se pare că N. Costin a tradus doar o parte din opera lui Antonio de Guevara şi a restructurat compoziţia lucrării. Însuşi scriitorul spaniol a contopit în opera sa două cărţi, *Viaţa lui Marc Aureliu* şi *Ceasornicul domnilor*. Precizăm că traducerea lui Costin este o transpunere fidelă, după cum remarca şi Iorga, a

[7] Sergiu Pavlicencu, *Ca două gemene surori... („Episoade” spaniole în literatura moldovenească)*, Chişinău, Hyperion, 1990, p. 16.
[8] Sergiu Pavlicencu, *op. cit.*, p. 18.

BDD-V1918 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:31 UTC)

textului tradus în latină de învăţatul german Johann Wanckelius, datată 1601. După cum se ştie, Costin studiase în Polonia şi cunoştea bine latina, limbă răspândită în tările de religie catolică.

„Erat rusticulus ille facie pusilla, labiis grandibus, oculis profundis, colore lurido, capillo horrido, capito nudo; calceos gestabat e pelle histricis, tunicam e pilis caprarum, cingulum de juncis marinis, barba erat promissa et densa, supercillis oculus tegentibus, pectore et collo ursi instar villoso, baculum denique manu gestabat. Equidem cum in cucuriam illum ingredientem viderem, bestiam arbitrabar esse, humana figura. Cum autem orationem illius audivissem, deorum aliquem esse judicavi, si modo inter homines dii versantur"[9].

„Era acel ţăran la faţă micşor, la budze mare, la ochi afundat, gălbeniţi, la păr gros, la cap gol; încălţăminte avĭa de piĭale de capră, haină de păr de capră, brîu de viţăi de mare, barbă avĭa lungă şi diasă, sprîncĭanele lăsate pe ochi, la pieptu şi la grumadzi ca urşii păros, purtînd a mînă un băţu. Şi dacă l-am vădzut întrînd în divan socotiĭam a fi un dobitoc cu chip de om. Iară dacă audziĭu voroava lui socotiĭam a fi unul den dumnedzăi, de ar fi îmblat dumnedzăi între oameni"[10].

Problema noastră este să vedem cum a reuşit cărturarul traducător să învingă dificultatea de a atribui un corp lingvistic şi ideologic unui organism diferit din punct de vedere cultural. Pornim de la o premiză: conştiinţa istorică a traducătorului. Traducerea este, aşa cum semnala Ortega y Gasset, o mişcare care se poate efectua în două direcţii: „o se trae el autor al lenguaje del lector, o se lleva el lector al lenguaje del autor". În faţa acestor posibilităţi, Ortega optează pentru a doua. Doar atunci când îl deturnăm pe cititor de la obiceiurile lui lingvistice şi îl obligăm să se mişte conform celor ale autorului putem spune că există traducere propriuzisă. Cititorul se surprinde făcând „gesturile mentale" ale autorului tradus, deşi pentru aceasta limba trebuie să fie dusă până la limitele înţelegerii lui, oferindu-i o viziune a lumii distinctă: cea a textului tradus.

Versiunea lui N. Costin este una literală, totală, în care textul tradus se înscrie, cu toate consecinţele, în noua cultură, într-un sistem de valori apropiat din punct de vedere istoric. Există comunicare culturală şi permeabilitate în faptul material al traducerii. Analiza succintă a acestui scurt fragment ne ajută să interpretăm demersul traducătorului din punct de vedere calitativ. Portretul

[9] *Ibidem,* p. 19.
[10] *Ibidem.*

BDD-V1918 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:31 UTC)

faimosului personaj are la baza descrierii amplificarea, tehnică ce apărea în aproape toate operele medievale, fie ele traduceri sau nu. Acest procedeu retoric va fi cel mai constant în limba literară timp de multe secole. Altă caracteristică moştenită din Evul Mediu: portretul este lipsit de obiectivitate; funcţia ce i se atribuie este esenţialmente afectivă. Traducătorului român nu-i scapă intenţiile ritmice ale modelului latin, contradicţia iscată între descrierea fizică ce pare a anunţa un personaj monstruos şi finalul frazei, care este de fapt un elogiu. Putem observa un soi de „impresionism" comunicativ, pe care traducătorul l-a redat cu fidelitate.

Fragmentul ales este atât de scurt şi analiza atât de rapidă, încât orice concluzie cu pretenţii de valoare generală ar crea disproporţii. Particularităţile de stil şi de limbă ale traducerii lui N. Costin confirmă că tălmăcirea lui s-a făcut după una din ediţiile versiunii latineşti ale lui J. Wanckelius: alcătuirea frazei după topica latină, inscripţiile marginale care aparţin învăţatului german şi care conţin indicaţii cu privire la izvoarele folosite de autor la alcătuirea lucrării. Aceste citate, maxime, trimiteri la diferiţi autori antici şi medievali nu există în originalul spaniol. Deci, încă o dovadă că nu putem considera traducerea cărturarului român drept o simplă adaptare după original, ci o transpunere fidelă a textului tradus din spaniolă în latină.

BIBLIOGRAFIE

Caune, Jean, *Cultură şi comunicare. Convergenţe teoretice şi locuri de comunicare,* Bucureşti, Cartea românească, 2000.

Călinescu, George, *Impresii asupra literaturii spaniole*, Bucureşti, 1965.

Coşeriu, Eugen, *Limba română în faţa Occidentului*, Cluj, Dacia, 1994.

Larra, Mariano José de, *Corespondenţa spiriduşului*, Bucureşti, Editura Minerva, 1980.

Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1997.

Mazilu, Dan Horia, *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976.

Moldoveanu, Dragoş, *Dimitrie Cantemir între umanism şi baroc. Tipologia stilului cantemirian din perspectiva figurii dominante*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2002.

Oancea, Ileana, *Lingvistică romanică şi lingvistică generală. Interferenţe,* Timişoara, Editura Amarcord, 1999.

BDD-V1918 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:31 UTC)

Oancea, Ileana, Panait, Luminița, *Schiță de istorie a romanității,* Timişoara, Excelsior Art, 2002, p. 44.

Pavlicencu, Sergiu, *Ca două gemene surori... („Episoade“ spaniole în literatura moldovenească)*, Chişinău, Hyperion, 1990.

Reinheimer-Rîpeanu, Sanda, *Lingvistică romanică. Lexic-Fonetică-Morfologie*, Bucureşti, Editura All, 2001.

Reinheimer-Rîpeanu, Sanda, Tasmowski, Liliane, *Pratique des langues romanes*, Paris-Montréal, L'Harmattan, 1997.

Sala, Marius. (coord.), *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice,* Bucureşti, 1988.

Idem, *Limbi în contact,* Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1997.

Idem, *De la latină la română,* Bucureşti, Univers enciclopedic, 1998.

Idem, *Introducere în etimologia limbii române,* Bucureşti, Univers enciclopedic, 1999.

Steiner, George, *După Babel. Aspecte ale limbii şi traducerii,* Bucureşti, Univers, 1983.

Vossler, Karl, *Din lumea romanică,* Bucureşti, Univers, 1986.

BDD-V1918 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:31 UTC)